

Kavram Analizi: Eleştirel Düşünme Concept Analysis: Critical Thinking

EBRU AKGÜN ÇITAK*
GÜLZADE UYSAL**

Geliş Tarihi: 19.06.2012 Kabul Tarihi: 13.12.2012

ÖZET

Amaç: Eleştirel düşünme hemşirelik literatüründe önemi giderek artan bir kavramdır. Sağlık kurumlarında yaşanan hızlı değişimlerle birlikte hemşirelikte eleştirel düşünme gereksinimi de artmaktadır. Hemşirelerin; günümüz sağlık bakım sisteminin yarattığı güçlükler karşısında etkili bakım sağlayabilmeleri için eleştirel düşünceleri gerekmektedir. Eleştirel düşünmeyi yansıtabilmek için eleştirel düşünme kavramının açıklığa kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu makalenin amacı “eleştirel düşünme” kavramını Walker ve Avant’ın kavram analizi yöntemini kullanarak açıklamaktır.

Yöntem: Eleştirel düşünme kavramını açıklamak için Walker and Avant’ın kavram analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular: Yapılan kavram analizi doğrultusunda eleştirel düşünmenin farklı alanlarda ve hemşirelikteki tanımları incelenerek yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar verme kavramlarının eleştirel düşünme ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Eleştirel düşünme kavramının hazırlayıcı özellikleri saptanmış; tanımlayıcı özellikleri olarak sezgi sahibi olma, şüphecilik, meraklı olma gibi özellikler elde edilmiştir. Eleştirel düşünme becerisinin sonucunda; “katılma”, “keşfetme”, “karar verme” ve “problem çözme” becerilerinin kazanılabildiği görülmüş ve bu özellikler doğrultusunda model vaka, karşıt vaka ve sınırda vakalar tartışılmıştır.

Sonuç: Eleştirel düşünmenin bazı özelliklerinin kişilerin kişilik özelliklerinden (sezgi sahibi olma, şüphecilik, meraklı olma gibi) kaynaklandığı, bazı özelliklerin ise kişinin alacağı eğitimle (sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme, soru sorabilme, bilimsel yaklaşım gibi) geliştirilebileceği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Eleştirel düşünme; hemşirelik; kavram analizi.

ABSTRACT

Aim: The importance of critical thinking has been increasingly emphasized in the nursing literature. The need for critical thinking in nursing has been emphasized in response to the rapidly changing health care environment. Nurses must think critically to provide effective care whilst coping with the expansion of roles and complexities of current health care systems. It's necessary to clarify critical thinking for nursing to reflect critical thinking. This article aims to clarify the concept of “critical thinking” as put forward by Walker and Avant.

Methods: Walker and Avant's well-established method of concept analysis was employed to clarify of the concept of critical thinking.

Results: According to the concept analysis of critical thinking, it was determined that creative thinking, problem solving and decision making are the related concepts to critical thinking.

The background of concepts and attributes such as intuition, curiosity and skepticism were realized. As a result of critical thinking, it was seen that skills such as participation, discovery, decision making and problem solving were achieved. According to these properties, model, borderline and contrary cases were discussed. The literature's views towards concept analysis of critical thinking, related concepts, background, defining attributes and results were determined, and model, borderline, and contrary cases were presented.

Conclusion: It was determined that while some of the properties of critical thinking are related to personality traits such as intuition and curiosity, others are related to a person's education and can be developed by using oral and written language effectively, asking questions, and other scientific approaches.

Key words: Critical thinking; nursing; concept analysis.

Globalleşmekte olan dünya ile birlikte bilim ve teknoloji de hızla gelişmekte ve değişmektedir. Bu süreçte paralel olarak toplumsal dinamikler, sağlık politikaları, sağlık bakım hizmetleri de yenilenmektedir.^[1] Hemşirelik bu değişimlere ayak uydurmak için kendini sürekli yenileyen modern bir meslek haline gelmiştir.^[2] Bu değişimlere ayak uydurmak ve gelişimi sürdürebilmek için gerekli temel becerilerden biri olan eleştirel düşünme, hemşirelik literatüründe önemle üzerinde durulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.^[1,3]

Eleştirel düşünüp doğru karar verme bir bireyin sahip olması gereken bilişsel bir beceri olup zihinsel gelişimi için önemlidir. Eleştirel düşünme becerisi, bireyleri doğrulanmamış iddia ve düşünceler arasında bocalamaktan kurtarır.^[4] Eleştirel düşünme; hemşirelik uygulamalarında tanı koyma ya da çözüm yollarını belirlemede, bağımlı ya da bağımsız, doğru ve hızlı karar vermede hemşirelik için önemli bir kavram olup hemşirelik sürecinde uygulayıp geliştirebileceğimiz bilişsel bir aktivitedir.^[5,6] Hemşirenin güvenli bakım uygulamalarını gerçekleştirebilmesi ve toplumun sağlık gereksinimlerine yanıt

* E Akgün Çitak, Yard. Doç. Dr.
Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik ve Sağlık Hizmetleri Bölümü
Bağlica Kampüsü / Ankara
Tel.: 0 312 246 66 66/2139 Faks: 0 312 246 66 76
e-posta: citak@baskent.edu.tr

** G Uysal, Öğr. Gör.
Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu
Hemşirelik Bölümü
Tuzla Kampüsü / İstanbul
Tel.: 0 216 677 16 30/1782 Faks: 0 216 677 16 47
e-posta: gulzade.uysal@okan.edu.tr

verebilmesi için bilgiyi araması, sorgulaması, eleştirel düşünebilmesi, sorunlara çözüm getirebilmesi gerekmektedir. [7,8] Hemşirelik uygulamalarında eleştirel düşünmenin yetersizliği, bakımda kaliteyi, güvenliği, etkinliği, yeterliliği, meslekte profesyonelliği, otonomi ve güç sahibi olmayı olumsuz yönde etkilemektedir. [9,10]

Hemşireliğin bilime inanan, araştıran, uygulamalarını kanıta dayalı çalışmaların sonuçları ile planlayan bir meslek olabilmesi için hemşirelerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri çok önemli bir adımdır. [9-12] Bu sayede, araştırma ile uygulama arasındaki boşluk azalmış olacak ve hemşirelik bakımı bireysel-leştirilerek; daha etkili ve doğru klinik kararlar alınabilecektir. [13,14] Hemşirelik bakımının içeriğine ve niteliğine dinamiklik kazandıran eleştirel düşünme becerisi; hizmette kaliteyi, etkinliği ve yeterliliği, meslekte profesyonelliği, otonomi ve güç sahibi olmayı olumlu yönde etkileyebilmektedir. [3,6] Bu nedenle hemşirelik mesleği üyeleri ne kadar iyi düzeyde eleştirel düşünme becerisine sahip olurlarsa o ölçüde toplumun sağlığını koruma, geliştirme ve yaşam kalitesini artırma yönünde etkin hizmet verebilirler. [7,13]

Ülkemizde ve yurt dışında, hemşirelikte eleştirel düşünmeyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; çalışmaların çoğunlukla tanımlayıcı türde olduğu görülmektedir. İncelenen bu araştırmaların hemşirelerin ve hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini ve eleştirel düşüncelerini etkileyen faktörleri değerlendirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. [5,7,10,13-19] Eleştirel düşünme kavramı hemşirelik uygulamaları içerisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte literatürde eleştirel düşünmeyle ilgili çoklu tanımlara rastlanmıştır. Çoklu tanımlar kavramın net olmadığını göstermektedir. Kavramın netleştirilmesine yönelik çalışmalarla ilgili yaptığımız taramada yurt dışında yalnızca bir araştırmaya rastlanmıştır. Eleştirel düşünme tanımının netleştirilmesi, hemşirelik eğitim programlarının ve hemşirelik bakım planlarının eleştirel düşünme doğrultusunda hazırlanması ve düzenlenmesi konusunda hemşireleri yönlendireceği düşünülmüştür.

Yöntem

Eleştirel düşünme kavramının, hemşireler tarafından daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla kavram analizi yöntemi kullanılmıştır. Kavram analizi, bir kavramın araştırılması, netleştirilmesi, geçerliliğinin sağlanması, tanımlanması ve benzer kavramlarla ayrışması için bilgi sağlayan bir süreçtir ve özen gerektirir. Kavram analizi olarak hemşirelik alanında en sık Wilson yöntemi ile Walker-Avant yöntemi kullanılmaktadır. [20] Bu çalışmada, kullanımının kolay, adımlarının daha anlaşılır olması nedeniyle Walker ve Avant'ın kavram analizi yöntemi kullanılmıştır. Walker ve Avant'ın kavram analizi yöntemi 8 adımdan oluşmaktadır (Şekil 1).

1	Kavramın seçimi: Bu adımda analiz yapılacak kavram seçilir.
2	Kavram analizinin amacının belirlenmesi: Yapılacak kavram analizinin amacı belirlenir.
3	Kavramın olası kullanım alanlarının belirlenmesi: Kavramın sözlük tanımları incelenerek, olası tüm alanlarda kavramın var olan tanımları incelenir.
4	Kavramın tanımlayıcı özelliklerinin belirlenmesi: Kavramın literatürde tanımlanan özellikleri belirlenir.
5	Model vakanın oluşturulması: Kavramın tanımlayıcı özelliklerini içeren model vaka oluşturulur.
6	Sınırdaki ve karşıt vakanın oluşturulması: Kavramın tanımlayıcı özelliklerinden bir kaçını içeren sınırdaki vaka ve tanımlayıcı özelliklerinin hiç birini içermeyen karşıt vaka oluşturulur.
7	Kavramla ilgili hazırlayıcı faktörlerin ve sonuçların belirlenmesi: Hazırlayıcı özellikler; kavramın oluşmasını ve ortaya çıkmasını sağlayan özelliklerdir. Sonuçlar; kavram oluşuktan sonra ortaya çıkan özelliklerdir.
8	Kavramın ölçüm yollarının belirlenmesi: Kavramın nasıl ölçülebileceğinin belirlenmesidir.

Şekil 1: Walker ve Avant'ın Kavram Analizi Yöntemi^[20]

Çalışmada literatür incelemesi amacıyla “eleştirel düşünme, eleştirel düşünme becerileri, eleştirel düşünme eğilimi, hemşirelik ve kavram analizi” anahtar kelimeleri ile ulaşılabilen veri tabanlarında (Tablo 1). Haziran-Eylül 2010 tarihleri ve Kasım 2012'de yapılan son güncelleme taramalarının sonucunda eleştirel düşünme ile ilgili ulaşılabilen Türkçe ve İngilizce 64 makale ve yine elektronik veri tabanları yoluyla ulaşılabilen 8 kitap incelenmiştir.

Tablo 1: Eleştirel Düşünme Kavram Analizi İçin İncelenen Veri Tabanları

İNCELENEN VERİ TABANLARI	İNCELENEN YIL ARALIĞI
EBSCOhost	1990-2012
Science and Direct	1990-2012
Ovid	1996-2012
Web of Science	1990-2012
Pubmed	1990-2012
ProQuest	1990-2012
Ulakbim-Ulusal Veri Tabanı Sosyal Bilimler	2002-2012
Ulakbim-Ulusal Veri Tabanı Tıp	2002-2012
Google	1990-2012
Google Akademik	1990-2012

Bulgular

Bu bölümde; “Eleştirel Düşünme” kavramının analizi Walker ve Avant’ın kavram analizi yönteminin adımları doğrultusunda sunulmuştur.

1. Kavramın Seçimi

Bu çalışmada kavram analizi yapılacak kavram olarak “eleştirel düşünme” seçilmiştir.

2. Kavram Analizinin Amacının Belirlenmesi

Çalışmanın amacı; eleştirel düşünme kavramının tanımlanması ve anlaşılabilirliğinin sağlanmasıdır.

3. Kavramın Olası Kullanım Alanlarının Belirlenmesi

Walker ve Avant’ın kavram analizi yönteminde kavramın olası kullanım alanlarının belirlenmesi, meslektaşların kavramla ilgili ortak anlayış geliştirilmesini sağlar. Hemşirelikte kavramın değerlendirilmesi için araç gelişimine yardımcı olur.^[21] Kavramın olası kullanım alanlarının belirlenmesi amacıyla kavramın sözlük tanımları, psikoloji ve felsefe alanındaki (literatür incelemesinde eleştirel düşünmenin psikoloji ve felsefe alanında kullanıldığı görülmüştür) ve hemşirelikte yapılan tanımları incelenmiştir.

Eleştirel Düşünmenin Sözlük Tanımları

Eleştirel düşünme kavramı 2500 yıl önce ilkçağ felsefesinin önemli isimlerinden biri olan Sokrates tarafından, düşüncelerdeki çelişki ve zayıf noktaların açığa çıkarılması amacıyla kullanılmıştır.^[22] Eleştirel düşünme; iki kelimeden oluşan bir kavram olup, kullanımının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, çeşitli sözlüklerdeki tanımları, eleştirel ve düşünme olarak ayrı ayrı ve eleştirel düşünme olarak incelenmiştir.

Eleştirel kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde^[23] “Eleştiri niteliği taşıyan, eleştirisel, tenkidî” olarak tanımlanmaktadır. Eleştirel kelimesinin kökeni, eleştiri sözcüğünden gelmektedir. Eleştiri kelimesinin, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde kullanım alanlarına göre üç tanımı vardır. Genel kullanımında, “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla incelemek işi, tenkit”, edebiyat alanında; “Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirerek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik”, felsefe alanında ise; “Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama” olarak tanımlanmıştır.

Oxford İngilizce Sözlüğü’nde (English Dictionary)^[24] eleştirel kelimesi “critical” olarak incelendiğinde; kullanım alanlarına göre, altı farklı anlamı olduğu görülmektedir. Bu tanımlar;

- Hoşa gitmeyen, onaylanmayan yorumlarda bulunmak veya yargılamak,
- Yazın ya da sanatsal bir çalışmada, iyi ve kötü yönlerin ifade

edilmesi,

- Bir şeyin başansızında ya da başansızlığında önemli bir belirleyici olmak,
- Ciddi derecede hasta olmak ve ölüm döşğinde olmak,
- Matematik ve fizikle ilgili olarak, bir durumdan başka bir duruma geçiş noktasıyla ilişkili,
- Kendi-zincirleme reaksiyonunu (nükleer reaktör için) sürdürmektir.

Webster İnternet Sözlüğü’ne (Online Dictionary)^[25] göre eleştirel kelimesi “critical” olarak incelendiğinde çeşitli kullanım alanlarına göre tanımlarının verildiği görülmüştür. Bu tanımlar;

- Eleştirmekle ilgili,
- Güzelliklerdeki kusurları ayırt edebilme yeteneğine veya gücüne sahip olma,
- Doğru, güzel ayrımlar yapabilmek,
- Doğru bir şekilde yargılayabilme kapasitesi; güzellikleri ve hataları ayırt edebilme,
- Hataları bulabilme ve eğilimi/ciddiyetle yargılayabilme,
- Krize ait olmak, hastalık durumunun sonlanma veya iyileşme durumunu işaret eden zamanı yönetebilme,
- Kriz üretmek veya hastalıkta değişimi yönetebilme,
- Kimya ve fizik alanında kullanımında ölçümün değerlendirilmesidir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde^[23] “Düşünme” kelimesi;

- Düşünmek işi, tefekkür;
- Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu,
- Karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi olarak tanımlanmaktadır.

Oxford İngilizce Sözlüğü’nde^[24] düşünme kelimesi “thinking” olarak incelendiğinde;

- Bir şey veya biri hakkında kısmen fikir ve inanç sahibi olmak,
- Birinin zihnini, birine veya bir şeye yönlendirmesi; birinin zihnini bağlantılı düşünceler için aktif olarak kullanabilmesi,
- Dikkate almak,
- Olasılıkları veya avantajları göz önüne almak,
- Kısmen fikir sahibi olmak,
- Bir şeyi zihnine çağırmak, hatırlamak olarak tanımlanmıştır.

Webster İnternet Sözlüğü’ne^[25] göre “düşünme” kelimesi “thinking” olarak incelenmiş, aşağıdaki tanımlara ulaşılmıştır:

- Düşünceleri olma, varsaymak, muhakeme etmek, farz etmek, tasarlamak, zihninde bir şey kurmak,
- Düşünme yeteneğine sahip olmak, fikirlerin devamlılığını sağlama kapasitesi,
- Tasarlamak, muhakeme etmek olarak tanımlanmıştır.

Literatürde eleştirel düşünme ile ilişkili birçok tanım yapılmıştır. Webster İnternet Sözlüğü'nde^[25] eleştirel düşünme “critical thinking” olarak incelediğinde; “Doğru olarak verilen önermeleri veya ifadeleri, zihinsel olarak değerlendirme veya analiz süreci; olaylar hakkındaki yargıların oluşturulması; önerilen kanıtların ve nedenlerinin incelenmesi; ifadelerin anlamlarını derinlemesine düşünme süreci” olarak tanımlanmıştır. Watson ve Glasor^[26] eleştirel düşünmeyi; bilginin, becerinin ve tutumun sentezi olarak tanımlamaktadır.

Eleştirel Düşünmenin Felsefe ve Psikoloji Alanındaki Tanımları

Amerikan Felsefe Birliği^[27] eleştirel düşünmeyi “kişinin kendi kararlarını amaçlı bir biçimde düzenleme süreci” olarak tanımlamakta ve bu sürecin bir amaca yönelik kriter, yöntem, kavram ve kanıtları içerdiğini vurgulamaktadır. Cüceloğlu^[28] eleştirel düşünmeyi “kendi düşünme süreçlerimizin farkında olarak, başkalarının görüşlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizdeki olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel bir süreç” olarak açıklamaktadır. Elder ve Paul^[29] “eleştirel düşünmeyi en basit biçimde bireylerin düşüncelerinin sorumluluğunu alabilmeleri veya düşündüklerinden sorumlu olmaları becerisi” olarak tanımlamıştır. Bunun için, bireyler düşündüklerini analiz etmek ve değerlendirmek için çeşitli standartlar ve kriterler geliştirirler. Bu bağlamda düşüncelerinin kalitesini artırmak için mevcut kriterleri ve standartları sürekli olarak rutin biçimde kullanırlar.

Eleştirel Düşünmenin Hemşirelik Alanındaki Tanımları

Hemşirelikle ilgili literatürde birçok araştırmacı eleştirel düşünme kavramını tanımlamıştır. İncelenen tanımlarda, araştırmacıların bir bölümü eleştirel düşünmeyi hemşirelik uygulamaları ve süreciyle ilişkilendirerek tanımlarken, diğer bölümü de kişinin kendi bilişsel süreçleriyle ilişkili olan bir süreç olarak tanımlamışlardır.

Hemşirelik uygulamaları ve süreçle ilişkili eleştirel düşünme tanımları aşağıdaki gibidir;

Manevel ve ark.^[30] “eleştirel düşünmenin, hemşirelik ve klinik karar verme süreçleri için temel bir beceri olduğunu belirtmişler; kavram olarak hemşirelik sürecinin aşamalarını göz önüne alarak bilgiyi toplayabilme, yorumlayabilme, analiz, sentez edebilme ve değerlendirebilme yeteneği” olarak tanımlamışlardır. Manaver'in tanımına benzer şekilde Vito-Thomos^[31] eleştirel düşünmeyi, “yaratıcı düşünme, akılcı düşünme, yüksek kaliteli ve derin düşünmenin bir sentezi” olarak tanımlamış ve eleştirel düşünmenin geçmişe, geleceğe yönelik hemşirelik uygulamalarında klinik uygulamaları geliştirmek ve hataları azaltma yönünde etkili olduğunu vurgulamıştır. Eşer ve arkadaşlarına^[5] göre eleştirel düşünme, “klinik uygulamalarda bilgiyi yorumlama, kullanma becerisi ve

rasyonel karar verebilme yetisi için gerekli bir bilişsel süreç”tir.

Eleştirel düşünmenin kişinin kendi bilişsel süreçleriyle ilişkilendirilen ve bir süreç olarak tanımlanan tanımları aşağıdaki gibidir;

Karagözoğlu^[32] eleştirel düşünmeyi, “mevcut kaynaklardan elde edilen bilgilerin toplanması, düzenlenmesi ve bu doğrultuda gereksinimlere karar verilmesi, olası yaklaşımlardan birinin seçilmesi, uygulanması ve işlemin sonuçlarının değerlendirilmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır. Fero ve arkadaşları^[4] eleştirel düşünmeyi “bireyin bilme, nedenini açıklama gibi bilişsel becerilerini kullanarak farklı kaynakları keşfetmeyle ilgili, geniş bir bilgiyi arayışı” olarak tanımlamışlardır. Işık ve arkadaşları^[33] ise eleştirel düşünmeyi “belirsizlik içeren durumlarda profesyonel davranarak uygun problem çözme ve karar verme becerilerini kullanabilmek” olarak tanımlamışlardır. Yıldırım^[34] da eleştirel düşünmeyi “bireyin kendi düşüncesinin farkında olarak, düşüncesini geliştirmeye yönelik, bilgiyi araması, elde etmesi, değerlendirmesi, analiz ve sentez etmesi, karar vermesi ve bunun sonucunda bilgiye yaratıcılığını katarak, risk alarak, kullanma yeteneği ve becerisidir” olarak ifade etmiştir. Yıldırım^[34]'in tanımına benzer bir şekilde Bulut ve Ertem^[11] eleştirel düşünmeyi “bireylerin kendi ya da başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilmeleri, açıklayabilmeleri için gerçekleştiren etkin, aktif, organize ve işlevsel bir bilişsel süreç” olarak tanımlamışlardır. Benzer şekilde bilişsel süreç olarak tanımlanan diğer bir tanım da Şengül^[35] tarafından yapılmıştır. Şengül'ün tanımında eleştirel düşünme, “kendi düşüncemizi ve etkileşim halinde olduğumuz kişilerin düşüncelerini göz önünde tutarak kendimizi, çevremizdeki olayları, durumları ve düşünceleri anlamayı amaçlayan bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımların dışında rastlanılan iki farklı tanım da eleştirel düşünme “bir sanat ve gelişim süreci” olarak tanımlanmıştır. Staib^[36] eleştirel düşünme kavramını “kişinin düşünce biçimini daha iyiye ulaştırmak için geliştirdiği düşünme sanatı” olarak tanımlarken, Drennan^[37] “yaşam boyu, kendi kendine öğrenmeyi kapsayan bir gelişim süreci” olarak tanımlamıştır.

Eleştirel Düşünme ile İlişkili Kavramlar

Eleştirel düşünme kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için ilişkili olan kavramlar incelenmiştir. İlişkili kavramlar, eleştirel düşünme kavramıyla ilişkili olan, fakat tanımlayıcı özellikleri farklı olan kavramlardır. “Yaratıcı düşünme”, “problem çözme” ve “karar verme” kavramlarının eleştirel düşünmeyle ilgili kavramlar olduğu belirlenmiştir.^[38-45]

Yaratıcı Düşünme: Yaratıcı düşünme bilgi ve hayal gücünün birleşmesi ile ortaya çıkan bilişsel aktiviteleri kapsayan bir beceridir. Yaratıcı düşünebilen birey her şeye ilgi duyar, alternatifler ve yeni yaklaşımlar keşfeder ve bu bilgiyi farklı şekillerde kullanmaya odaklanır.^[38] Yaratıcı düşünebilmek için birbirleriyle farklı olan, ilişkisi olmadığı düşünülen şeylerin ilişkisini kurmak ve yeniyi yaratmak, çok yönlü bakmak, çok seçenekli çözüm yolları bulmak gerekmektedir. Eleştirel

düşünme yaratıcılığın gereklerinden birisidir.^[39,40]

Problem Çözme: Kişinin günlük yaşamında karşılaştığı problemler için kendisine yönelik bilişsel-davranışsal süreçleri kullanarak etkili ve uygun çözümler üretebilmesi olarak tanımlanmaktadır.^[41] Problem çözme yaklaşımı, beceriyi geliştirmek için birey/grubun olaya odaklanmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda problem çözme becerisi; hem eleştirel düşünmede, hem de yaratıcı düşünmenin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.^[42,43]

Karar Verme: Karar verecek bireyin farklı seçeneklerle karşı karşıya olduğu durumlarda, seçenekler arasından amaçlarına ve kendi ölçütlerine en uygun olanı seçebilmek için fiziksel ve zihinsel çabalarının toplamı olarak tanımlanmaktadır.^[44] Karar verme, belirli bir başlangıç noktası olan ve buradan itibaren değişik iş, faaliyet veya düşüncelerin birbirini izlediği ve sonunda bir tercihin yapılması ile sonuçlanan bir süreçtir. Karar verme karmaşık bir süreç olup bilgiyi sentez ederek ayırtabilmeyi ve seçeneklerin içinden en iyiyi seçerek uygulamaya koymayı gerektirir.^[43,45] Eleştirel düşünme becerisini geliştirmede karar verme önemli bir etkidir.

4. Kavramın Tanımlayıcı Özelliklerinin Belirlenmesi

Eleştirel düşünme kavramının tanımlayıcı özellikleri, bu kavramın literatürde sık rastlanılan özellikleridir.^[46] Eleştirel düşünmenin tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde; sezgi, mantık, yüksek biliş seviyesi, derin düşünme, şüphecilik ve bilimsel yaklaşım olarak sıralanabilir.^[22,40,43,47,48]

Sezgi; gerçeği deneye, kanıta, mantığa dayandırmadan doğrudan doğruya kavramaktır.

Mantık; doğru düşünce sanatıdır. Düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, öğelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalının ve düşünce bağamlarının bilimidir.

Yüksek biliş seviyesi; bireyin bir nesne/olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesidir.

Derin düşünme; duyum ve izlenimlerden ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü düşünme durumudur.

Şüphecilik; bir olguyla ilgili gerçeğin ne olduğunu kestirememekten doğan kuşkuşlanma durumudur.

Bilimsel yaklaşım; belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelik bir bilgi edinme sürecidir.^[22,23,40,43,47,48]

5. Model Vakanın Oluşturulması

Aşağıdaki örnek vaka, eleştirel düşünme kavramının bütün tanımlayıcı özelliklerini içermektedir.

32 haftalık gebe olan A Hanım akut karın ağrısı ve vajinal

kanama ile sağlık ocağına gelmiştir. Sağlık ocağında hekim bulunmamaktadır. Sağlık ocağında çalışan hemşire ablasyo plesentadan şüphelenmiştir. Hemşire, A Hanım'ı yatağa yatırır, ambulans çağırır ve intravenöz kateter takarak, damar yolunun açık kalmasını sağlar. Ambulansı beklerken, ağrının özellikleri, kanamanın rengi, miktarı ve fetal hareketlerle ilgili öykü alır ve A Hanım'ın fundus yüksekliği, fetal kalp hızı, ritmi, palpasyonla ağrı yönünden muayenelerini yapar.

Vaka; tanımlayıcı özellikler yönünden incelendiğinde, hemşire bulgular doğrultusunda A Hanım'ın durumuna şüpheli yaklaşmış; sezgileri doğrultusunda ablasyo plesenta olabileceğini düşünmüş; mantıklı davranarak ambulans çağırması; yüksek biliş düzeyinde bilimsel yaklaşımla yapması gerekenleri derin düşünerek yerine getirmiştir.^[49]

6. Sınırdaki ve Karşıt Vakanın Oluşturulması

Sınırdaki vaka, kavramın tanımlayıcı özelliklerinin bütününe içermemekte yalnızca bir veya birkaç tanımlayıcı özelliğini içermektedir.

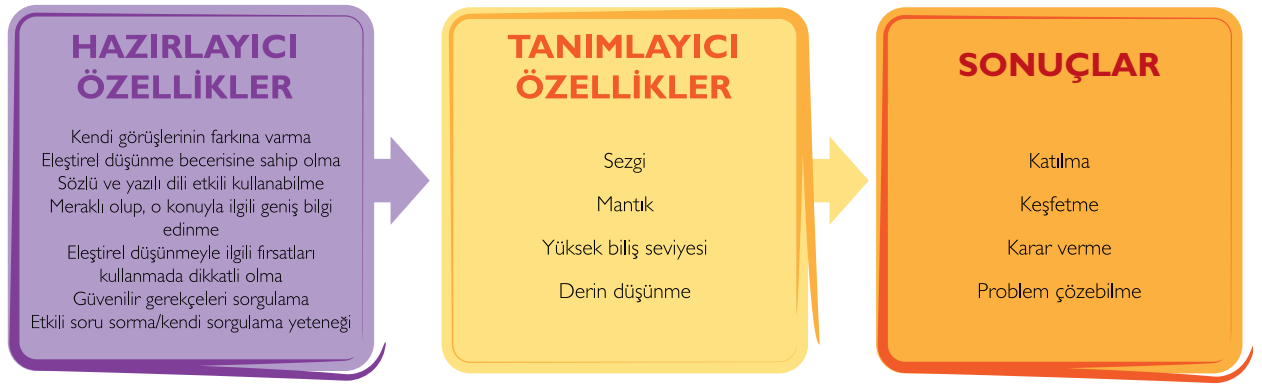
Aynı örnekte; hemşire hasta gelince yaptığı muayeneye ek olarak jinekolojik muayenesini de yapmıştır. Hemşirenin yaptığı bu muayene hastaya zarar verebilir. Hemşire eylemleri üzerinde derin düşünmemiştir.^[49]

Karşıt vaka, eleştirel düşünme kavramının tanımlayıcı özelliklerini içermemektedir. Aynı örnekte, hemşire rutin tanılamayı yapmış, fundus yüksekliğini, fetal kalp hızını ölçmüş, idrar testini yapmış ve sonuçları normal bulduğu için A Hanım'ı evine göndermiştir. Hemşire A Hanım'ın yakınmalarını göz ardı etmiştir. Şüphe duymamış, sezgisini kullanmamış, akılcı davranmamış, derin düşünmemiş ve duruma bilimsel yaklaşmamıştır.^[49]

7. Kavramla İlgili Hazırlayıcı Faktörlerin ve Sonuçların Belirlenmesi

Kavram analizinde kavramın hazırlayıcı özelliklerinin belirlenmesi çok önemlidir. Hazırlayıcı özellikler, kavramın oluşmasını ve ortaya çıkmasını sağlayan özelliklerdir.^[46] Eleştirel düşünme becerisini kazanmak ya da geliştirmek için gerekli olan hazırlayıcı özellikler;^[22,28,40,47-51]

- Kendi görüşlerinin farkına varma,
- Eleştirel düşünme becerisine sahip olma,
- Sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme,
- Meraklı olup, o konuyla ilgili geniş bilgi edinme,
- Eleştirel düşünmeyle ilgili fırsatları kullanmada dikkatli olma,
- Güvenilir gerekçeleri sorgulama,
- Etkili soru sorma/kendini sorgulama,
- Farklı dünya görüşleriyle ilgili açık fikirli olma,
- Alternatif düşünce ve görüşlere karşı esnek olma,
- Başkalarının fikirlerine karşı anlayışlı olma,
- Değerlendirmede dürüst olma,

Şekil 2: Eleştirel düşünmenin hazırlayıcı ve tanımlayıcı özellikleri, sonuçları.

- Önyargılı olmama,
- Şüpheli kararları yargılama,
- Garantili bilgileri gözden geçirmeye istekli olma olarak sıralanabilir.

Kavram analizinde sonuçlar, kavram oluştuktan sonra ortaya çıkan özelliklerdir.^[45] Eleştirel düşünme becerisinin sonucunda; “katılma”, “keşfetme”, “karar verme” ve “problem çözme” becerilerinin kazanılabildiği görülmektedir.^[43-45,47,49,51,52]

8. Kavramın Ölçme Yollarının Belirlenmesi

Eleştirel düşünme becerilerini ölçmek amacıyla çeşitli testler, gözlem tekniği, bireysel görüşmeler gibi yöntemler kullanılmaktadır. Yurt dışında geliştirilen ve Türk kültürüne uyarlanarak ülkemizde eleştirel düşünme becerisini belirlemede en sık kullanılan ölçme araçları “Watson Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testi” ve “California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği”dir. Watson Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testi; Goodwin Watson ve Edward Glaser tarafından 1964 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 5 alt boyut ve 100 sorudan oluşmaktadır ve Türk kültürüne uyarlama çalışmalarını gerçekleştiren Çıkrıkçı^[53] tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği; Amerikan Felsefe Derneği’nin düzenlediği Delphi projesinin bir sonucu olarak 1990 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin kuramsal olarak belirlenmiş ve psikometrik olarak da test edilmiş 7 alt ölçeği ve 75 maddesi bulunmaktadır. Kökdemir^[54] tarafından 2000 yılında Türk kültürüne uyarlanmıştır.

Sonuç

Eleştirel düşünmenin bazı özelliklerinin kişilerin kişilik özelliklerinden (sezgi sahibi olma, şüphecilik, meraklı olma gibi) kaynaklandığı, bazı özelliklerin ise kişinin alacağı eğitimle (sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme, soru sorabilme, bilimsel yaklaşım gibi) geliştirilebileceği belirlenmiştir. Hemşirelik eğitiminde ve klinikte çalışan hemşireler için eğitim programları sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme, soru sorabilme, bilimsel

yaklaşım gibi becerilerin gelişmesi için düzenlenmeli, hemşirelerin sezgi sahibi olma, şüphecilik, meraklı olma gibi kişilik özelliklerini fark etmeleri sağlanmalıdır. Bu doğrultuda hem lisans ve lisansüstü eğitimde hem de mezuniyet sonrası düzenlenecek eğitim programlarıyla, kendi kendine öğrenmeyi, sorgulamayı, araştırmayı öğreten eğitim yöntemlerinin kullanılması sağlanmalı, hemşirelerin profesyonel yaşamlarında eleştirel düşünme becerileri ve düşüncelerini mesleki uygulamalara yansıtmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Sandra KL, Beasley S. Critical thinking in nursing a cognitive skills workbook. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2003.
2. Erdemir F. Hemşirenin rol ve işlevleri ve hemşirelik felsefesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1998; 2(1):59-63.
3. Toofany S. Critical thinking among nurses. Nursing Management 2008; 14(9):28-31.
4. Fero LJ, O'Donnell JM, Zullo TG, DeVito Dabbs A, Kitutu J, Samosky JT, et al. Critical thinking skills in nursing students: comparison of simulation-based performance with metrics. Journal of Advanced Nursing 2010; 66(10):2182-2193.
5. Eşer İ, Khorshid L, Demir Y. Yoğun bakım hemşirelerinde eleştirel düşünme eğilimi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2007; 11(3):13-22.
6. Lunney M. Use of critical thinking in the diagnostic process. International Journal of Nursing Terminologies and Classifications 2010; 21(2):82-88.
7. Dirimeşe E. Hemşirelerin ve öğrenci hemşirelerin eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 2006.
8. Myrick F, Yonge O. Preceptor behaviors integral to the promotion of student critical thinking. Journal for Nurses in Staff Development 2002; 18(3):127-133.
9. Dil CS. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: 2001.
10. Öztürk N. Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünmeyi etkileyen faktörler. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Sivas: 2006.
11. Bulut S, Ertem G, Sevil Ü. Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerinin incelenmesi. DEÜHYO ED 2009; 2(2):27-38.
12. Youngblut JM, Brooten D. Evidencebased nursing practice: why is it important? AACN Clinical Issues 2001; 12:468-476.
13. Profetto-McGrath J. Critical thinking and evidence-based practice. Journal of Professional Nursing 2005; 21(6):364-371.

14. Wangenstein S, Johansson IS, Bjorkstrom ME, Nordström G, et al. Critical thinking dispositions among newly graduated nurses. *Journal of Advanced Nursing* 2010; 66(10): 2170-2181.
15. Hicks FD, Merriett SL, Elstein AS. Critical thinking and clinical decision making in critical care nursing: a pilot study. *Heart and Lung* 2003; 32:169-180.
16. Martin C. The theory of critical thinking of nursing. *Nursing Education Perspectives* 2002; 23(5):243-247.
17. Kaya H. Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi. İstanbul: 1997.
18. Şenturan L. Hemşirelik öğrencilerinde eleştirel düşünme. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi. İstanbul: 2006.
19. Zymont DM, Schaefer KM. Assessing the critical thinking skills of faculty: what do the findings mean for nursing education? *Nursing Education Perspectives* 2006; 27(5):260-268.
20. Baldwin MA. Concept analysis as a method of inquiry. *Nurse Researcher* 2008;15(2):49-58.
21. Xyrichis A, Ream E. Teamwork: A concept analysis. *Journal of Advanced Nursing* 2008; 61(2):232-241.
22. Paul R, Elder L. The miniature guide to critical thinking concepts and tools. The Foundation for Critical Thinking; 2008. p.1-23. <http://www.csun.net/education/eed/holle/PACT/planning/Essential%20Questions%202.pdf> (Erişim tarihi: 29.06.2010).
23. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=ele%Fetirel&ayn=tam> (Erişim tarihi: 29.06.2010).
24. <http://oxforddictionaries.com/search/words/?multi=1&q=critical-thinking> (Erişim tarihi: 29.06.2010).
25. <http://www.webster-dictionary.org/definition/thinking> (Erişim tarihi: 29.06.2010).
26. Watson G, Glaser EM. Watson-Glaser critical thinking appraisal manual. New York: Harcourt, Brace and World; 1994.
27. American Philosophical Association. Critical thinking: a statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. The Delphi report: Research findings and recommendations prepared for the committee on pre-college philosophy. California: ERIC Document Reproduction Service; 1990.
28. Cüceloğlu D. İyî düşün doğru karar ver. 23. baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık; 1998.
29. Elder L, Paul R. Critical thinking: why we must transform our teaching. *Journal of Developmental Education* 1994; 18(1):34-35.
30. Maneval RE, Filburn MJ, Deringer SO, Lum GD. Concept mapping. Does it improve critical thinking ability in practical nursing students? *Nursing Education Perspectives* 2011; 32(4):229-233.
31. Vito-Thomas PD. Nursing student stories on learning how to think like a nurse. *Nurse Educator* 2005; 30(3):133-136.
32. Karagözoğlu Ş. Bilimsel bir disiplin olarak hemşirelik. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2005; 9(1):6-14.
33. Işık E, Karabulutlu Ö, Kanbay Y, Aslan Ö. Hemşirelerde Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Belirlenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *DEUHYO ED* 2012; 5(3):96-100.
34. Yıldırım B, Özkahraman Ş. Hemşirelikte eleştirel düşünme ve eğitimi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 2011; 4(1):155-160.
35. Şengül F. Hemşirelik eğitim modellerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi: çok merkezli çalışma. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Adana: 2010.
36. Staib S. Teaching and measuring critical thinking. *Journal of Nursing Education* 2003; 42(11):498-508.
37. Drennan J. Critical thinking as an outcome of a master's degree in nursing programme. *Journal of Advanced Nursing* 2010; 66(2):422-431.
38. Simpson E, Courtney M. Critical thinking in nursing education: literature review. *International Journal of Nursing Practice* 2002; 8(2):89-98.
39. Yenilmez K, Yolcu B. Öğretmen davranışlarının yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimine katkısı. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2007; 18:95-105.
40. Paul R, Elder L. A guide for educators to critical thinking competency standards: standards, principles, performance, indicators, and outcomes with a critical thinking master rubric. The Foundation for Critical Thinking; 2005. <http://www.criticalthinking.org/files/CTcompetencies2005-DC.pdf> (Erişim tarihi: 29.06.2010).
41. Maguire J. What is problem solving? A review of the theory, research and applications. *Criminal Behaviour and Mental Health* 2001; 11:210-235.
42. Seymour B, Kinn S, Sutherland N. Valuing both critical and creative thinking in clinical practice: narrowing the research-practice gap? *Journal of Advanced Nursing* 2003; 24(3):288-296.
43. Serefoglu SS, Akbıyık C. Eleştirel Düşünme ve Öğretimi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2006; 30:193-200.
44. Azak A, Taşcı S. Derlemeler klinik karar verme ve hemşirelik. *Türkiye Klinikleri Journal of Medicine Ethics* 2009; 17(3):176-183.
45. Noone J. Concept analysis of decision making. *Nursing Forum* 2002; 37(3):21-32.
46. Liz McEvoy A, Anita Duffy B. Holistic practice: A concept analysis. *Nurse Education in Practice* 2008; 8:412-419.
47. Browne MN, Keeley SM. Asking the right questions: a guide to critical thinking. 8th ed. New Jersey: Printice Hall; 2007. pp.2-13; 205-207.
48. Güven M, Kürüm D. Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2006; 1:75-90.
49. Mashele M. Critical thinking: a concept analysis. Yüksek lisans tezi. 2003. <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/1312/00front.pdf?sequence=4>. (Erişim tarihi: 23.11.2012).
50. Paul R, Binker A, Jensen K, et al. Strategy list: 35 Dimensions of critical thought. 1990. <http://www.criticalthinking.org/page.cfm?PageID=466&CategoryID=63> (Erişim tarihi: 23.12.2012).
51. Emir S. Critical thinking disposition of teacher candidates. 2nd International Balkan Education Congress Searching Excellence in Education; 2004. pp.46-50.
52. Günhan-Cantürk B, Başer N. Probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2009; 7(2):451-482.
53. Çıkrıkçı N. Watson-Glaser eleştirel akıl yürütme gücü ölçeğinin (Form YM) lise öğrencileri üzerindeki ön deneme uygulaması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1993; 25(2):559-569.
54. Kökdemir D. Eleştirel düşünme, 2003. www.baskent.edu.tr/elyad. (Erişim tarihi: 02.10.2011).